

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА

ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Содржина

1. Вовед	1
2. Одгледувачки цели	1
2.1. Опис на популацијата.....	1
2.2. Одгледувачки цели.....	2
2.3. Големина на популацијата.....	4
2.5. Начин на одгледување.....	4
2.6. Одгледувачки методи во селекциската програма	4
4. Идентификација и регистрација	5
5. Селекциска програма	5
6. Улога на одгледувачите.....	6
6.1. Услови за учество на одгледувачите во контрола на потеклото и производството	6
6.2. Водење на матична евиденција.....	7
6.3. Избор на трето лице.....	7
6.4. Регистар на јагниња.....	8
6.5. Матична книга	8
6.6. Припустен список	9
6.7. Педигре	10
6.8. Извештајна документација	10
6.9. Селекциска смотра на грлата	10
6.10. Листа на одгледувачи на приплодни грла од видот овци и листа на уматичени овци..	10
6.11. Биолошки тест	10
6.12. Перформанс тест	11
6.13. Проген тест за млечност	11
6.14. Контрола на млечноста.....	12
6.15. Оценка на фенотип.....	16
6.16. Екстериер и морфометрија на виме	20
6.17. Оценување и класирање на приплодните грла од видот овци	21
6.18. Испитување на продуктивноста	23
6.19. Проценка на генетската вредност.....	23
6.20. Избор на овновски мајки	23
6.21. Избор на овновски татковци	24
7. Упатство за изведување на одгледувачката програма	25
7.1. Список за припуст.....	25

7.2.	Регистар на јагниња	25
7.3.	Биолошки тест	26
7.4.	Перформанс тест	26
7.5.	Контрола на млечност.....	26
7.6.	Проген тест за млечност	27
7.7.	Селекциска смотра, оценување и класирање на приплодните грла.....	27
7.8.	Екстериерни мерки	28
7.9.	Матичен лист за овца.....	28
7.10.	Матичен лист за овен.....	28
7.11.	Годишен извештај	29
7.12.	Годишно советување	29
Предвидени активности и временска рамка на реализација на активност од одгледувачката програма		30

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

1. Вовед

Шарпланинската праменка е автохтоната популација овци во Република Северна Македонија. Основни карактеристика на шарпланинската праменка е тројната насока на производство (млеко-месо-волна), популацијата се карактеризира со: адаптивност за одгледување во скромни услови на нега и исхрана како и отпорност кон болести.

Шарпланинската праменка има значајна улога во зачувувањето на биолошката разновидност кај популацијата овци во Република Северна Македонија. Високиот степен на флексибилност кој го поседува оваа популација овци придонесува за зачувување на руралните средини и традиционалните практики на одгледување на овците. Согледувајќи ја уникатноста на шарпланинската праменка може да се констатира дека таа претставува национално богатство кое во иднина треба да се одржува при што одгледувањето на шарпланинската овца придонесува кон зачувување на природното и културно наследство не само на локално туку на регионално и глобално ниво. Согледувајќи ги современите трендови во овчарството во иднина се предвидува имплементација на современи ДНК методи во различни степени на реализацијата на посебните одгледувачки програми. Имплементацијата на овие методи би дале свој придонес за реализацијата на поставените одгледувачки цели, односно би резултирале со креирање на генотипови овци носители на сакани особини исто така би придонеле и за подетално осознавање на геномот на шарпланинската овца. Со цел зачувување на биолошката разновидност на шарпланинската овца се очекува активно да се применуваат мерки и активности кои ќе придонесат понатамошно стопанисување на оваа популација овци.

2. Одгледувачки цели

2.1. Опис на популацијата

Шарпланинската овца се одгледува на територијата на Р Северна Македонија, најзастапена е во планинските предели на Шар Планина, Бистра, Кораб и други планини во западна Македонија. Името го добива по планинскиот масив Шар Планина, подрачје со најголема распространетост. По својата големина шарпланинската овца припаѓа меѓу малите и средно големите праменки. Висината на гробенот кај овните/овците е 63/55 cm, а живата маса е 44,2/32,3 kg. Според зоолошката класификација шарпланинската овца е претставник на кусо-опашните овци и е потполно бела. Главата, ушите и нозете се обраснати со бели или валкано бели кратки покривни влакна. Главата е мала, машките грла имаат средно развиени рогови, додека овците се најчесто шути но можат да бидат и рогати.

Шарпланинската овца претставува популација овци со комбинирани производни својства (млеко, месо и волна). Просечната млечност изнесува 92,60 L (61 до 120 L), лактацискиот период трае 120

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

дена, а дневната млечност по грло изнесува 0,450 gr. Млечноста расте заклучно со третата лактација. Финоста на волната изнесува 37,58 μm , додека масата на руното кај овците/овните изнесува 1,6/1,3 kg. Процентот на близнење изнесува 3-5%. Јагнињата се раѓаат со породна маса од околу 3 kg кај обата пола. Тежината на 30 дена изнесува 8,3 kg на 30 дена, 12,3 kg на 60 дена, 15,9 kg на 90 дена, 18,9 kg на 120 дена и 22,2 kg на 150 дена (Ташковски, 1954).

2.2. Одгледувачки цели

Кај шарпланинската овца најзначајна одгледувачка цел е зачувување на расата, нејзино одгледување во чиста крв и идентификација на нови стада кои би биле опфатени со одгледувачката програма, секундарна одгледувачка цел е подобрувањето на нејзините производни особини (табела 1). Покрај подобрувањето на производните особини внимание ќе се посвети и на подобрување и зачувување на функционалните особини (табела 2).

Кај одгледувачите кај кои ќе се спроведува одгледувачката програма за шарпланинската овца во насока на спроведување на основна одгледувачка цел, зачувување на расата, внимание ќе се посвети кон подобрување на статусот на ризик, односно надминување на статусот критична и преминување кон статус на ризик именуван како: загрозна, ранлива или не е во ризик (табела 3). Статусот на ризик кај популацијата на шарпланинската овца ќе се утврдува врз основа на бројот на запишани чисто расни женски и машки грла во матичната книга.

По постигнување на статус на ризик НЕ Е ВО РИЗИК кај популацијата на шарпланинската овца ќе се пристапи кон подобрување на нејзините производни и функционални особини (табела 1 и табела 2). Внимание ќе се посвети на спречувањето на парењето во сродство со што ќе се обезбеди и зачува задоволителна големина на популацијата. Преку внимателно дизајнираното планирано парење ќе се овозможи парење само на животните кои ги поседуваат расните карактеристики кои се специфични за расата.

Потребно е да се подобри и технологијата на одгледување на животните особено кај одгледувачите кои постигнуваат подобри производни резултати, се очекува подобрената технологија на одгледување да ја применуваат и останатите одгледувачи на шарпланинската праменка.

Табела 1. Производни особини

Одгледувачка цел	Особина	Принципи на одгледување
Зачувување на расата	/	Одгледување во чиста раса
Млеко	Вкупна млечност, вкупни количества протеини и масти	Одгледување во чиста раса
Месо	Плодност, прираст, породна маса	Одгледување во чиста раса

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Табела 2. Функционални особини

Одгледувачка цел	Особина	Принципи на одгледување
Репродукција	Концепција, број на добиени јагниња по оплодена и ојагнета овца, број на одбиени јагниња, % на јагнење, % на одбивање, проблеми со плодност или партус.	Одгледување во чиста раса
Ефикасност во млеко производството	Млечност, жива маса, возраст и лактација по ред, тип на јагнење, должина на лактација.	Одгледување во чиста раса
Виме и здравствена состојба на виме	Морфологија на виме и тип на виме	Одгледување во чиста раса
Здравствена состојба и адаптивност на локални услови	Долговечност, отпорност на болести, став на нозе и состојба на чапунките.	Одгледување во чиста раса

Табела 3. Статус на ризик (FAO, 2013)

Репродуктивен капацитет	♂	♀						
		≤100	101-300	301-1000	1001-2000	2001-3000	3001-6000	≥6000
Низок	≤5							
	6-20							
	21-35							
	≥35							

	Критична
	Загрозена
	Ранлива
	Не е во ризик

Засебен дел од одгледувачката програма на шарпланинската овца, односно цел на оваа одгледувачка програма преставува прифаќањето и спроведувањето на мерките и активностите од Програма за заштита биолошка разновидност во сточарството 2025-2031 година. Зачувувањето на геномот и карактеристиките на популацијата на шарпланинската овца во насока на зачувување на биолошката разновидност на автохтоните популации овци ќе се спроведува преку активна примена на предвидените мерки и активности на Програма за заштита биолошка разновидност во сточарството 2025-2031 година. Примената на на: *In situ in vivo* и *Ex situ in vitro/in vivo* методи на конзервација се очекува да придонесат кон понатамошно зачувување на геномот на шарпланинската овца. Во текот на реализацијата на предвидените мерки и активности внимание ќе се посвети на собирањето на биолошки материјал во форма на: крв, волна, ткиво, семе и јајце клетки. Собраниот биолошки материјал соодветно ќе се складира и контролира,

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

истиот може да се искористи во научни цели (молекуларна карактеризација), но при укажана потреба и во насока на заштита и ревитализација на популацијата на шарпланинската овца.

2.3. Големина на популацијата

Се предвидува одгледувачката програма да ја прифатат заинтересирани одгледувачи на шарпланинската праменка при што во првата година се очекува да бидат вклучени 250 до 300 грла. Евидентираниите грла на шарпланинската овца ќе бидат внесени во матичната книга на шарпланинската овца доколку ги исполнуваат условите согласно Правилникот за барањата за внесување на чистокрвни животни за приплод во главниот дел на матичната книга и Правилникот за барањата за запишување на животни во дополнителните оддели на матичната книга.

2.4. Географска дистрибуција

Одгледувачката програма за шарпланинската овца ќе се спроведува на територијата на целата држава опфаќајќи ги заинтересираните одгледувачи и прифатените системи на одгледување на шарпланинската овца.

2.5. Начин на одгледување

Шарпланинската овца спаѓа во групата на овци со нагласен троен производен правец, но геномот на оваа овца поседува висока варијација во однос на производството на млеко (61-120 литри) со должината на лактацијата од 120 -140 дена. Шарпланинската овца како и другите праменки е сезонски полиестрична популација овци при што грлата се припуштаат на есен додека јагнењето е во средината на зимата. Молзењето на грлата започнува по дојниот период на јагнињата. Во одгледувањето на грлата ќе се применуваат основните зоотехнички, еклошки, етолошки и ветеринарни стандарди.

2.6. Одгледувачки методи во селекциската програма

При одгледувањето ќе се применуваат методи кои ќе овозможат чисто расно одгледување на шарпланинската праменка, со цел да се намали парењето во сродство. Правилниот избор на грла и соодветните методи на одгледување претставуваат основа за понатамошниот развој на генетските капацитети на популацијата во производна смисла но и во насока на зачувување на биолошката разновидност на популацијата. Одгледувачките методи кои се опишани во селекциската програма се очекува да придонесат кон понатамошен развој на саканите особини и зачувување на шарпланинската овца.

3. Зоотехнички сертификат

Зоотехничките сертификати за животните за приплод или нивните зачетни производи се издаваат на образец во A4 формат отпечатен на хартија во бела боја или во електронска форма.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Зоотехничките сертификати за чистокрвни животни и биолошки материјал во форма на: сперма, јајце клетки и ембриони треба да ги исполнуваат условите и се издаваат согласно Правилникот за формата и содржината на зоотехничките сертификати.

4. Идентификација и регистрација

Грлата вклучени во контролата на потеклото и производството мора да бидат означени со ушна маркичка, согласно идентификацијата и регистрацијата на животните во Република Северна Македонија.

5. Селекциска програма

Цел на селекциската програма на шарпланинската овца е зачувување на генетскиот диверзитет, односно одгледување на популацијата во чиста раса и подобрување на производните својства. Саканите цели ќе се постигнат преку селекција на грла кои се типични претставници на шарпланинската овца, соодветно ќе се следат и производните особини: вкупна млечност, вкупните количества масти и протеини, плодноста, прирастот и породна маса на јагнињата. При тоа внимание ќе се посвети на основното начело - одгледување во чиста крв и спречување на парањето во сродство.

Фенотипскиот изглед на животните претставува дел од селекцијата при што грлата мора да ги поседуваат минималните карактеристики на популацијата, дел од фенотипските особини на грлата се индиректно поврзани со одерени производни својства. Телесните мерки и оцената на грлата се исто така индиректно поврзани со економски значајните особини на грлата. Иако фенотипските особини кои се карактеристични за популацијата овци се доста значајни особено внимание ќе се посвети на грлата кои поседуваат изразени расни карактеристики, но сепак поседуваат опасност негативно да влијаат врз одредени особини кои се од интерес за популацијата.

Селекцијата на шарпланинската овца ќе се базира на активната популација грла кои ќе бидат впишани во главниот дел на матичната книга односно во дополнителниот дел на матична книга за шарпланинската овца. Кај шарпланинската популација ќе се водат податоци за: потеклото, производните особини, биолошкиот тест, перформанс тестот, прогеното тестирање и по потреба молекуларната карактеризација на геномот на грлата (одредени типови на молекуларни анализи). Големината на популацијата на шарпланинската овца го условува водењето и спроведувањето на наведените тестови/податоци, водењето на одредени параметри е условен од големината на популацијата, односно дел од предвидените активности ќе се спроведуваат кога популацијата ќе се стекне со статус на ризик именуван како НЕ Е ВО РИЗИК. Грлата ќе се оценуваат и класираат во категории врз база на сопствените резултати, резултатите на потомството и резултатите на сродниците од on farm тестовите.

6. Улога на одгледувачите

6.1. Услови за учество на одгледувачите во контрола на потеклото и производството
Членовите на признатата организација на одгледувачи кои се вклучени во контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството учествуваат во спроведувањето на одгледувачката програма. За бидат вклучени во контрола на потеклото, продуктивноста и производството потребно е членовите да:

- достават изјава дека одгледуваат шарпланинска овца и дека се согласни да се утврди расовата припадност на грлата од страна на претставник на признатата организација и третото лице кои пак даваат мислење за вклучување на стадото во контрола на потеклото, продуктивноста и производството.
- достават изјава преку признатата организација на одгледувачи до третото лице за учество во контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството.
- достават изјава дека во потполност ја прифаќаат и имплементираат предвидената одгледувачка програма и ќе ги спроведуваат предвидените мерки и активности од одгледувачката програма.

Одгледувачот кој сака да се приклучи во спроведување на контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството и планира да ја спроведува одгледувачката програма за шарпланинската овца ги доставува претходно наведените изјави. Новото стадо ќе биде експериментално вклучено во спроведување на контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството во период од една контролна година, дополнителен услов за вклучување на новото стадо во одгледувачката програма е позитивна фенотипска карактеризација на грлата во новото стадо. Во секоја календарска година во месец јули секој член на признатата организација на одгледувачи доставува изјава до третото лице со која потврдува дека е согласен да учествува во контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството во наредната контролна година. Изјавата е со важност од една година, од месец 10 јули во тековната година до 09 јули наредната година. Во случај на утврдени недоследности, непочитување и не спроведување на предвидените активности од одгледувачката програма од страна на членот на признатата организација, третото лице задолжително доставува информација до признатата организација на одгледувачи и советот за сточарство при надлежното министерство за утврдените недоследности при што предлага негово исклучување од понатамошното спроведување на одгледувачката програма.

Секој член на признатата организација на одгледувачи слободно може да отстапи од спроведување на контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството односно спроведување на одгледувачката програма за шарпланинската овца преку доставување на изјава до признатата организација и третото лице со која потврдува дека во иднина повеќе не е дел од

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

контрола на потеклото, продуктивноста и контрола на производството односно не учествува во понатамошно спроведување на одгледувачката програма.

6.2. Водење на матична евиденција

Основната матична евиденција во овчарството ја сочинуваат: регистарот на јагниња, матичен лист на овца, матичен лист на овен, произведен лист на овцата, припусниот список, педигрето на грлото како и соодветната извештајна документација од извршените тестови/активности (биолошки тест, перформанс тест, проген тест, извод од селекциска смотра, комисиjsки записник, книга на контрола на млечноста).

Матична евиденција кај шарпланинската овца ќе се води во електронска форма од страна на третото лице додека пополнетите податоци за матична евиденција кај шарпланинската овца како и соодветната извештајна документација од извршените тестови/активности ќе бидат достапни во печатена и/или електронска форма кај призната организација на одгледувачи.

6.3. Избор на трето лице

Призната организација на одгледувачи за водењето на матичната евиденција и спроведувањето на одгледувачката програма го ангажира Друштво за применети истражувања и перманентно образование во земјоделството ДИПОЗ ФЗНХ ДООЕЛ Скопје, со седиште и адреса на ул. 16-та Македонска бригада, бр.3, Гази Баба, Скопје.

Третото лице ќе ги спроведува/води следните специфични активности/податоци:

- Регистарот на јагниња
- Матичниот лист на овца и овен
- Произведен лист
- Припустниот список
- Педигре
- Селекциска смотра
- Биолошки тест
- Перформанс тест
- Проген тест
- Контрола на млечноста

Доколку во текот на реализацијата на одгледувачката програма се утврдат дополнителни активности кои треба да се спроведуваат од страна на третото лице или се јават како потреба за унапредување на популацијата на шарпланинската овца истите ќе бидат опфатени од страна на третото лице преку проширување и дополнување на одгледувачката програма.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Третото лице навремено ќе ги информира членовите на признатата организација на одгледувачи за спроведувањето на специфичните активности од одгледувачката програма. Доколку во тек на реализацијата на предвидените специфични активности од одгледувачката програма дел од активностите или активностите во целост не може да се спроведат како резултат на физиолошката состојба на грлата кога одредена активност треба да се спроведува односно дел од членовите на признатата организација на одгледувачи не се придржуваат кон спроведувањето на одгледувачката програма третото лице преку писмен допис ги известува надлежните институции и претставникот на признатата организација на одгледувачи за утврдените недоследности и неможност за спроведување на одгледувачката програма.

6.4. Регистар на јагниња

Регистарот на јагниња е прв документ на матичната книга во кој се запишани јагнињата по раѓањето. Регистарот на јагниња ги содржи следните информации: број на ушна маркица/матичен број, тип на раѓање, пол, раса, датум на раѓање на грлото, тежина на грлото (при раѓање, на 30 дена и по одбивањето на јагнето), потекло (матичен број на татко и мајка) и информации за сопственикот. Принципот на водење на податоците во регистарот е хронолошки. Регистарот се води во електронска форма и/или писмена форма. Регистарот на јагниња со потребните податоци ги пополнува фармерот и ги предава до овластеното лице на третото лице.

6.5. Матична книга

Во матичната книга грлата се внесуваат во главниот или дополнителниот дел на матичната книга. Во главниот дел се внесуваат грлата кои ги исполнуваат барањата согласно Правилникот за барањата за внесување на чистокрвни животни за приплод во главниот дел на матичната книга. Во дополнителниот дел се внесуваат грлата кои ги исполнуваат барањата согласно Правилникот за барањата за запишување на животни во дополнителниот дел на матичната книга. Матичната книга се води во електронска форма и се состои од матичен лист на овца и матичен лист на овен. Приплодните грла се евидентираат во матичната книга со започнување на мерењата на продуктивните и производните особини.

Матичниот лист на овцата ги содржи следните информации: матичен број на грлото, раса, датум на раѓање, датум на исклучување, датум на уматичување, име и презиме на одгледувач/сопственик, тежина при раѓање, на 30 дена и по одбивање, телесни мерки на грлото (на првиот припуст, возраст на 18 месеци и на тригодишна возраст), класа и потекло на грлото. Се внесуваат и податоците за плодноста, односно датумот на припустот и јагнењето, идентитетот на овенот кој ја оплодил, како и основните информации за јагнето (тежина при раѓање, тежина на 30 дена и при одбивање и оценката на јагнето при раѓање), податоците за млечноста.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Собирањето и пополнувањето на податоците од матичниот лист ги спроведуваат фармерот и третото лице.

Производен лист за молзните овци содржи податоци за: призната организација на одгледувачи, сопственик, место, идентитет на грлото (ушна маркица), раса, должина на времетраењето на лактацијата, вкупната количина и содржина на млеко, млечни масти и протеини во лактација. Собирањето и пополнувањето на податоците ги спроведуваат фармерот и третото лице.

Матичниот лист на овенот ги содржи следните информации: матичен број на грлото, раса, датум на раѓање, датум на исклучување, датум на уматичување, име и презиме на одгледувач/сопственик, тежина при раѓање, на 30 дена и на одбивање, телесни мерки: при прв скок на 18 месеци и на возраст од три години; класа и потекло на грлото. Се внесуваат и податоци за употребата на овенот во приплод, т.е. број на спарени и број на ојагнети овци по година како и бројот на добиени јагниња. Собирањето и пополнувањето на податоците од матичниот лист ги спроведуваат фармерот и третото лице.

6.6. Припустен список

Припустниот список содржи: податоци за расата, идентитетот на овенот, податоци за идентитетот на овцата што ја оплодил. Евиденцијата за извршениот плански припуст, за контролираното парење, ја води сопственикот/одгледувачот на стадото. Без соодветен надзор во репродукцијата не е можно да се утврди потеклото на грлото и успешно да се спроведе планираната селекција на грлата во стадото. При контролираното парење задолжително се запишува и се води евиденција за идентификацискиот број на овенот и идентификацискиот број на овците кои ги формираат родителските парови. Податоците од парењето и од формираните родителски парови ги води одгледувачот и ги предава на овластениот контролор од третото лице. Одгледувачот е должен да го почитува припустниот список /репродуктивниот план подготвен од страна на третото лице. При вклучување на нов овен во стадото одгледувачот е должен да го информира третото лице за настанатата промена, при тоа треба да внимава на можноста новиот овен да е во сродство со други грла во истото стадо. Сопственикот/одгледувачот е должен веднаш по извршениот припуст да ги запише податоци за родителските парови. Овластениот контролор на третото лице ги проверува податоците од припустниот список и ги пренесува соодветните податоци во обрасците на матична евиденција. На крајот на секоја година се заклучува припустниот список. Врз основа на контролата на потеклото третото лице подготвува годишен список на припуст за секој одгледувач засебно.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

6.7. Педигре

Педигрето содржи податоци поврзани со: расата, идентитетот на грлото, идентитетот на одгледувачот/сопственикот на грлото, потеклото на грлото за најмалку две генерации предци, сопственото производство на грлата и производство на предците. Податоците за педигрето на индивидуата третото лице ги внесува врз основа на собраните податоци од спроведувањето на одгледувачката програма како и од доставените податоци од страна на одгледувачот.

6.8. Извештајна документација

Извештајната документација претставува збир на податоци од спроведените мерки за селекција и постигнатите производни резултати а се состои од: комисиjsки записник за годишните селекциски смотри, изводи од контролата на продуктивноста, списокот на заклучени лактации, како и резултатите од спроведените тестови (биолошки тест, перформанс тест, проген тест...). Извештајната документација се пополнува преку собирање и пополнување на податоците од страна на фармерот и третото лице.

6.9. Селекциска смотра на грлата

Селекциската смотрата ги опфаќа сите грла во стадото, во сите производни и возрасни категории без разлика полот на грлото, исто така ги евидентира и исклучените грла.

6.10. Листа на одгледувачи на приплодни грла од видот овци и листа на уматичени овци

Составен дел од извештајната документација е годишна листа на одгледувачи на приплодни грла од видот овци и листа на уматичени овци. Овој документ содржи информации за: сопствениците на овците, регистарскиот број на одгледувалиштето, раса, пол како и идентификацискиот број на уматичените грла. Годишна листа на одгледувачи на приплодни грла од видот овци и листата на уматичени овци се ажурира со цел да обезбеди точни податоци за одгледувачот и бројот на грла, ажурирањето на годишна листа на одгледувачи на приплодни грла од видот овци и листата на уматичени овци се врши во периодот август - октомври секоја календарска година. Во годишна листа на одгледувачи на приплодни грла од видот овци и листата на уматичени овци се внесуваат само одгледувачите кои ја спроведуваат одгледувачката програма и уматичените грла.

6.11. Биолошки тест

Основна цел на спроведувањето на биолошките тестови е пред се спречување на ширењето на генетски недостатоци како и појавата на несакани фенотипски аномалии во популацијата овци од шарпланинската праменка и нивно пренесување во наредните генерации. При реализација на биолошкиот тест посебно внимание се посветува на вродените генетски недостатоци кај грлата кои најчесто се резултат на рецесивни гени со многу мала фреквенција во самата популација.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Биолошкиот тест на приплодните машки грла се изведува и кај млади грла кои за прв пат се користат во приплод, односно кои го даваат првото потомство. Минимални барања за биолошкиот тест предвидуваат опфат на најмалку 30 потомци од едно приплодно грла, при тоа се следат карактеристики како што се: датум на јагнење, пол на јагнето, должина на гравидноста на овците, телесна тежина на јагниња при раѓање, опис на процесот на јагнење и оцена на јагнето. Биолошкиот тест се спроведува според "C" методот на ICAR, според која метода мерењата и оцените ги врши одгледувачот во соработка со контролорот претставник на третото лице.

6.12. Перформанс тест

Перформанс тест кај популацијата овци од шарпланинската праменка ќе се спроведува при постигнување на соодветна големина на популацијата. Тестот ќе се спроведува по барање на одгледувачот на одгледувалиштата каде грлата се молзат и при постигнување на соодветна големина на популацијата на шарпланинската овца, односно добивање на статус HE E BO РИЗИК. Тестот ќе ги опфати грлата чии родители во класите "M" и "Ex" се класирани во класа/категиорија: E, IA и I. Одгледувачката програма предвидува спроведување на on farm test, самата методата предвидува машките грла да се тестираат на однапред одредена фарма. Синонимот за метода на мерењето и оценувањето се именува и како "одгледување на фарма". Методата се спроведува според ICAR "C" метода, според која метода мерењата и оцените ги врши одгледувачот во соработка со контролорот претставник на третото лице. При реализација на ваков тип на тест се избираат најдобрите фарми, постапката е стандардизирана така да добиените резултати се меѓусебно споредливи. Главна цел на тестот е да се добие грло со изразена експресија на особини кои сакаме да селектираме, добра способност за прираст, раст и плодност при што пообјективно би се оцениле генетските разлики меѓу грлата кои се вклучени во тестот.

Тестниот период се однесува на една сточарска/производна година, но тестирањето може да започне во една и да продолжи во следната сточарска/производна година.

Сите податоци ги собира фармерот и истите ги запишува во соодветни евиденциски листови. Податоците се достапни за овластеното лице на третото лице и истите одгледувачот ги доставува до овластеното лице на третото лице. Податоците се архивираат во печатена и/или електронска верзија.

6.13. Проген тест за млечност

Прогениот тест кај популацијата овци од шарпланинската праменка ќе се спроведува по барање на одгледувачот на одгледувалиштата каде грлата се молзат. Тестот ќе се спроведува при постигнување на соодветна големина на популацијата, односно добивање на статус HE E BO

РИЗИК, тестот ќе ги опфати грлата чии родители во класите "М" и "Ех" се класирани во класа/категорија: Е, IА и I.

Одредени особини кај грлата се немерливи на самата индивидуа врз кој вршме селекција за дадена особина. Како класичен пример се наведува млечноста или плодноста (големината на леглото) при машките грла. Одредени специфични особини непосредно се мерат. Истите се мерат кај женските грла сродници, а вредноста на машките грла ги оценуваме со помош на статистички методи.

Прогениот тест на машките приплодни грла се врши единствено кај грлата кои го покажале најдобри резултати во перформанс тестот. Прогениот тест за млечноста кај машките приплодни грла ќе се реализира преку on farm test, тестот ќе се спроведува исклучиво за најдоброто рангираните машки приплодни грла, кои се избрани врз основа на добиените резултатите од перформанс тестот. Минималниот услов кој треба да го исполни машкото приплодно грло за биде вклучено во прогено тестирање е да е татко на најмалку 20 ќерки при што кај ќерките се следат следните особини: количина млеко, количината и содржината на млечна маст и протеини во млекото.

Проценка на одгледувачката вредност на овенот врз основа на резултатите добиени преку неговите потомци може да се направи преку споредба на:

- ќерките на овенот со нивните мајки
- ќерката на овенот со нејзините врснички

Врз основа на конечната анализа на податоците, прогено тестираните овни добиваат конечна оценка: добар (позитивен), просечен (неутрален) и лош (негативен). Тестот се спроведува според ICAR C методата. Тестот ќе се спроведува при постигнување на соодветна големина на популацијата, односно добивање на статус HE E BO РИЗИК.

6.14. Контрола на млечноста

Млечноста се пресметува врз основа на податоците од млеко производството на стадата вклучени во контролата на потеклото и производството. Контролата на млечноста ќе се спроведува во стадата на шарпланинската овца во кои одгледувачите ги молзат овците, доколку грлата не се молзат млечноста на грлата нема да биде предмет на контрола.

Контролата на млечноста се изведува според ICAR AT4 методата. По потреба може да се воведат друга метода која е дозволена од ICAR со цел да се поедностави самата контрола но и да се намалат трошоците. Како алтернативна метода на AT4 методата ќе се воведат AT 5, AT 6 или D методата за контрола на млечноста кај приплодните грла. Изборот на методите за контрола на млечноста ќе биде условен од големината на стадото со цел да се добијат релевантни податоци

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

во однос на молзната млечност на грлата и да се овозможи правилен пристап во селекцијата на грлата.

Табела 4. Методи на контрола на млечноста кај овците

Метода	Интервал	Просек	Минимум	Максимум
АТ4/ВТ4/СТ4/ЕТ4	4	30	28	34
А5/В5/С5	5	36	32	40
А6/В6/С6	6	42	38	46

Во анализа на млечноста се вклучуваат овците кои уредно ја имаат започнато и завршено лактацијата. Должината на лактацијата е бројот на денови од денот на јагнењето до датумот на крајот на молењето (пресушувањето). Лактацијата кај овците е поделена на период на доење на јагнињата и период на молзење

При пресметувањето на лактациската млечност се зема предвид количината на измолзено млеко и количината на млекото кое јагнињата го исцицале во дојниот период. Количината на исцицаното млеко се користи како информација за:

- породната маса на јагнето (измерена или оценета)
- телесната маса на јагнето при одбивањето.

Се пресметува по следниот начин:

- Количина на исцицано млеко = (телесна маса при одбивање-породна маса) x 5.

Доколку не се изврши мерење на живата маса на јагнињата се врши оцена на породната маса на грлата на следниот начин:

Број на јагниња	Маса на јагнето (кг)
1	3,0
2	2,5
3	2,0

Доколку породната маса на јагнињата не е позната како ориентациона количина на млеко која јагнињата ја имаат исцицано се зема 30 кг млеко по легло.

Метода на контрола на млечноста

АТ4 метода (краток опис)- контролата на млечноста со АТ4 методата се врши еднаш во месецот во вообичаеното време на молзење на овците и тоа наизменично по месеци се контролира утринското или вечерното молзење. Контролата на млечноста со АТ4 методата започнува после периодот на цицање на јагнето (после одбивањето на јагнето). При примена на АТ4 методата, првата контрола мора да се реализира во период од 35 дена по одбивање на јагнињата, со можност за отстапување од 17 дена, сите животни треба бидат обележани. Доколку првата контрола не се реализира во период од 52 (35+17) дена од попотполното одбивање на јагнињата тогаш не постои можност да се пресмета количината на измолзеното млеко кај овцата. Периодот помеѓу две последователни контроли кај АТ4 методата изнесува 30 дена, при што дозволено е отстапување од 28-34 дена, период во кој треба да се реализира контролата. При контрола на млечноста количината на измолзеното млеко се изразува волуменски во милилитри додека со примена на соодветен факторот на конверзија (кој за овците изнесува 1,036) количината на млеко изразена во милилитри се трансформира во единица мерка за маса (трансформацијата се изведува при самата компјутерска обработка на податоците). Волуменската количина на млекото, при контрола на млечноста кај овците, се одредува со градуирана мензура. Контролата на млечноста опфаќа извештај за заклучени пресметани лактации на грлата. Лактациите не смеат да се заклучат пред време, доколку лактацијата е започната во тековната година и истата не е завршена лактацијата се пренесува во наредната година. Пренесените лактации од една во друга производна година не се прикажуваат во годишниот извештај и не се заклучуваат.

Контролата на млекото трае се додека овцата не престане да дава млеко, односно се до денот кога грлото дава помалку од 200 ml или 200 g млеко дневно. Со внесување на датата на засушување на секое грло поединечно се смета дека лактацијата е завршена. Доколку одредена контрола е пропуштена постои можност за продолжување на контролата на млечноста кај грлата но периодот меѓу две последователни контроли не смее да биде поголем од 70 дена. Количеството на измолзено млеко за секое грло посебно, користејќи ја АТ4 методата, може да се добие доколку во периодот на молзење на грлата се реализираат најмалку три контроли на млечноста. Доколку лактацијата траела подолго, при што се направени повеќе контроли, се продолжува со контролата на млечноста се до опаѓање на дневната млечност под 200 ml или 200 g.

При пресметување на количината на произведеното млеко како почеток се зема денот кога започнува молзењето. Доколку контролата започне веднаш штом јагнето го исцица колострумот количината на произведено млеко претставува вкупна млечност, млеко произведено за време на целата лактација, и како почетен ден за пресметување на млечноста се зема денот на последното

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

јагнење. Доколку јагнето цица одреден период (месец или повеќе) пресметаната количина на млеко се однесува само на молзниот период и како почеток се зема денот на почетокот на молзењето додека добиената вредност за количината на млекото се однесува на молзната млечност.

Количината на пресметано млеко се пресметува со помош на Fleischmann-овата формула:

Формула за пресметување на количината на млеко:

$$KML = I_0 \times KM_1 + I_1 \times (KM_1 + KM_2)/2 + I_2 \times (KM_2 + KM_3)/2 + I_{n-1} \times (KM_{n-1} + KM_n)/2 + I_n KM_n$$

Формула за пресметување на количината на млечната маст:

$$KMM = I_0 \times KMM_1 + I_1 \times (KMM_1 + KMM_2)/2 + I_2 \times (KMM_2 + KMM_3)/2 + I_{n-1} \times (KMM_{n-1} + KMM_n)/2 + I_n KMM_n$$

Формула за пресметување на процентот на млечна маст:

$$\%MM = KMM/2 \times 100$$

I_0 – интервал од почетокот на молзењето (од денот на одвивањето на јагнето доколку јагнето цицало или од датата на последното јагнење доколку јагнето го исцицало само колострумот) до првата контрола.

$KM_1, KM_2, KM_3 \dots KM_n$ – количина на помолзено млеко во милилитри измолзено во период од 24 часа на денот на контролата.

$KMM_1, KMM_2, KMM_3 \dots KMM_n$ – количина на млечна маст добиена со множење на количина на млеко и процентот на млечната маст (добиена во две децимали) на денот на контролата,

$I_1, I_2, \dots I_n$ – интервал меѓу двете последователни контроли на млечноста,

I_n – интервал меѓу последната контрола и завршувањето на молзењето (засушувањето).

Сите останати хемиски параметри во млекото се одредуваат на ист начин како што е опишано за содржината на млечната маст.

Контрола на млечноста кај секој одгледувач ја реализира овластен контролор на третото лице во соработка со одгледувачот. За контрола на млечноста се користи AT4 ICAR- методата. Во зависност од обемот/опфатот на грлата во контрола како и во зависност од производното ниво на фармата доколку фармерот или здружението на одгледувачи или третото лице приложи соодветно барање може да се примени друга метода за контрола на млечноста (A5, A6 или D метода).

A5 и A6 метода

Методите A5 и A6 претставуваат пандан на AT4 метод на контрола во смисла на контролата на утринско и вечерно молзење, методите A5 и A6 во однос на AT4 методот се разликуваат во интервалот на посетата, просекот да деновите кога се спроведува контролата на млечноста како и во вкупниот број на денови во кои треба да се реализира контролата.

D метода

Методот D на контрола на млечноста е дефиниран како поедноставено неофицијално контролирање на млечноста на грлата препорачано од ICAR кое е засновано на 2 до 4 случајни контроли по стадо во текот на контролната година со цел да се добијат 2 до 4 тест дена по овца во средината на лактацијата на дел од контролираните грла. Целта е да се спроведе рангирање на овците во стадото (индивидуално рангирање на грлата) со цел да се примени соодветен избор на грлата пред се насочен кон соодветен ремонт на грлата во стадото. Рангирањето може да се заснова на критериуми како што е коригирана или не коригирана просечна лактација на тест-денот или рангирање врз база на одредени фактори на варијација како што се лактација по ред, возраст, месец на јагнење итн.

Контролата на млечноста кај популацијата на шарпланинската овца ќе се изведува доколку одгледувачите ги молзат овците, доколку грлата не се молзат може да се спроведе експериментална контрола на млечноста на популацијата на шарпланинската овца и истата ќе се спроведе во согласност со фармерот. Согласноста за експериментална контрола на млечноста се потпишува од страна на фармерот.

6.15. Оценка на фенотип

Сите грла кои ќе се користат за природен припуст се оценуваат. Секој овен во контролното стадо мора да биде оценет. Одбраните овни и овци, кандидати за припуст фенотипски се оценуваат. Оценувањето го врши комисија која се состои од претставник на соодветното здружение на одгледувачи на овци и претставник на третото лице. Оценувањето се изведува на рамна подлога при што на оценувачите им се овозможува непречен преглед на грлото од сите страни. Оценувањето се врши според соодветен систем. Скалата на поентирање е од 1 до 9. Користејќи го системот на вреднување на фенотипот на грлото од една страна се обезбедува опис на телесните мерки на грлата, а од друга страна се врши оценување на телесните мерки. Изразеноста на особината ја дефинираме со субјективно оценување од 1 до 9. Оценките 1 и 9 се крајни екстреми додека оцената 5 претставува просек за расата. Секоја оцена на екстериерот добива еквивалента економска оцена.

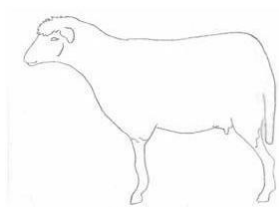
Екстериерот на јагнињата кои се наменети за приплод го оценуваме на возраст од 18 месеци. Се оценуваат сите фенотипски особини кои пак ни даваат една заедничка оцена на фенотипот.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Особината која ја оценуваме во одреден период е зависна од повеќе параметри. Внимание се посветува на расните карактеристики, возраста на грлото, кондицијата и фазата на производство во кое се наоѓа грлото кое е предмет на оцена. Оценуваме одредени телесни особини кои покасно ги вклопуваме во комплетната слика за телесните особини на грлото. Кај популацијата овци од шарпланинската праменка ги оценуваме: форматот, обликот и поставеност на телото, тестисите и вимето. Во групата на особини за форматот на грлото спаѓаат наследните телесни особини: должина на трупот, длабина на гради, ширина на гради, ширина на крстот. Во групата на особини на за обликот на телото: грбна линија, косина на крстот, поставеност на предни нозе, поставеност на задни нозе, скочни зглобови, чапунки.

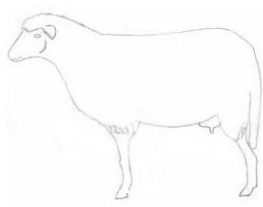
Формат на телото

- Должина на трупот - се оценува од највисоката точка на гробенот до крајот на седната коска.

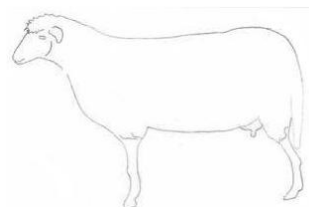
1 2 3

Краток

4 5 6

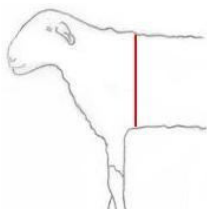
Средно долг

7 8 9

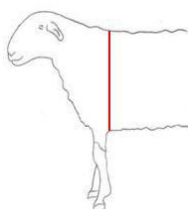
Долг

- Длабина на градите - во пределот на градите гледано од страна веднаш позади лопатката.

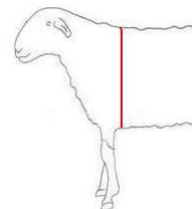
1 2 3

Плиток

4 5 6

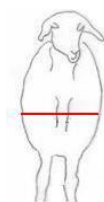
Средно длабоки

7 8 9

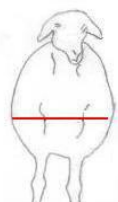
Длабоки

- Ширина на градите - гледано од напред се одредува растојанието меѓу лопатките.

1 2 3

Тесен

4 5 6

Средно широк

7 8 9

Широк

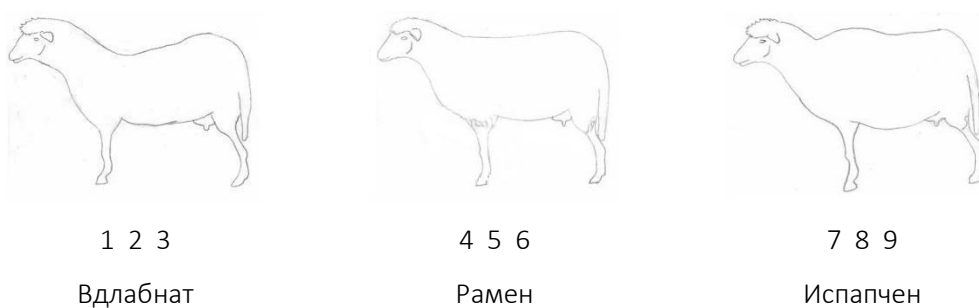
ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

- Ширина на крстот - растојанието меѓу колковите гледано од задна страна.

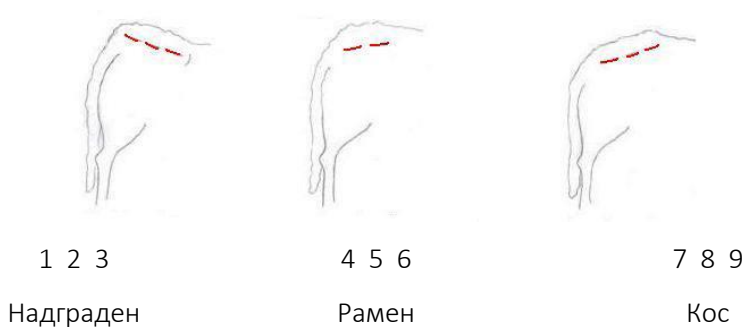
-

- Рбетна линија - се оценува рбетната линија од гребенот до крстот.

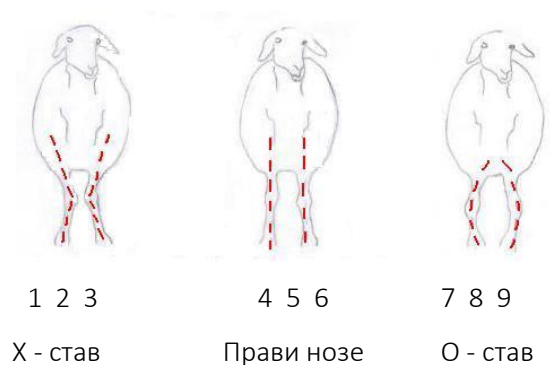

-

- Косина на крстот - се оценува косината на крстот, гледано од страна

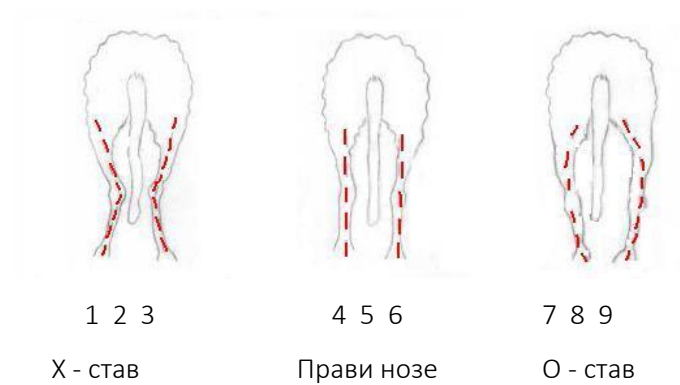

- Предни нозе – се оценува коректноста на нозете при стоење и од.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

- Задни нозе - се оценува коректноста на нозете при стоење и од.

- Скочен зглоб - се оценува аголот на скочниот зглоб.

- Чапунки – се опишува внатрешниот агол на чапунките.

- Тестиси – се оценува големината на тестисите.

- Тестиси – Се оценува и расцепеноста на скротумот.

Длабоко расцепен

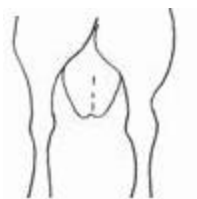
Средно расцепен

Неизедначени тестиси

Само еден тестис

Иделани

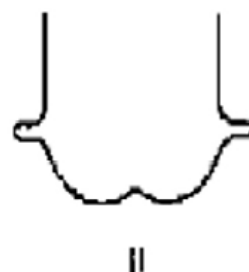
Од телесните карактеристики за тестисите ги пратиме: големината на тестисите и расцепеноста на скротумот.

6.16. Екстериер и морфометрија на виме

Во морфометријата на вимето/група на телесни особини на вимето оценуваме: типот на вимето од задната страна (гледано од назад). Вредноста во класите е доволно широка за правилно распоредување на грлата применувајќи ја скалата со оценки од 1 до 9, користејќи го системот на вреднување на фенотипот на грлото се обезбедува фенотипски опис на вимето кај грлата и се утврдува дистрибуцијата на различните типови на вимиња кај популацијата. Изразеноста на особината ја дефинираме со субјективно оценување од 1 до 9. Секоја оцена на типот на вимето добива соодветна економска оцена. Типот на вимето го категоризираме во четири категории и тоа: I, II, III и IV категорија.

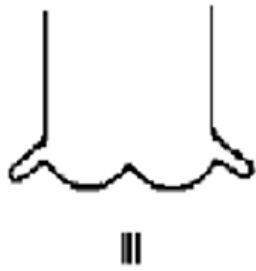
I

II

Тип I – централната врска не е видлива, Тип II - централната врска е видлива, боските се високи, хоризонтални (непожелна форма). се високи хоризонтално (непожелна форма).

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

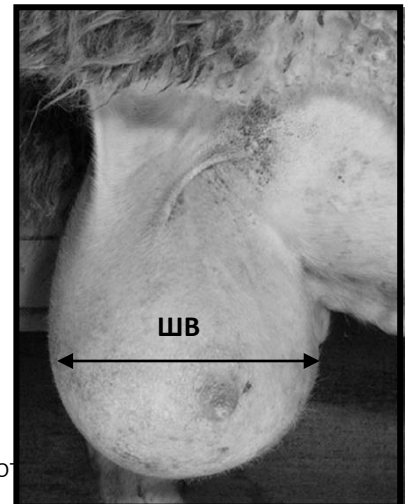
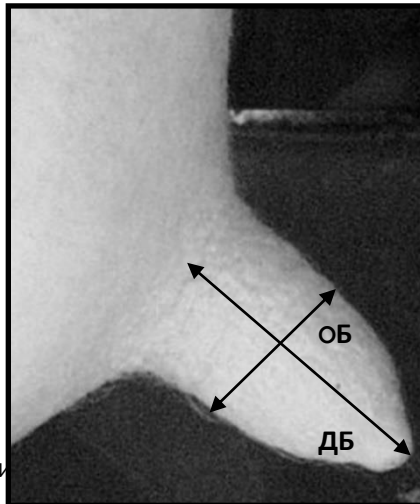
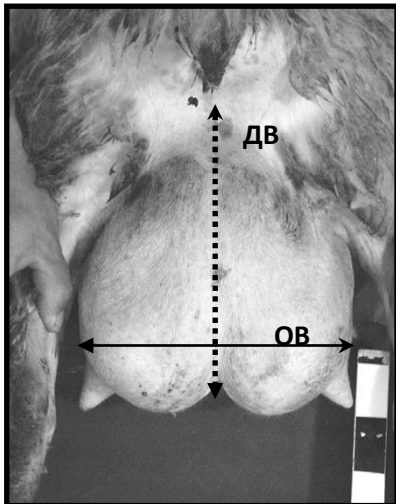

Тип III – цистерни убаво одделени со централна линија, боските се пониски од се на дното на вимето, вертикални страна (помалку погодна форма).

Тип IV - централната врска е видлива, боските се на дното на вимето, вертикални страна (посакувана форма).

Одгледувачката програма предвидува да се мерат следните мерки на вимето: обем на виме (ОВ): се мери обемот на вимето, односно го мериме во пределот на најширокиот централен дел на вимето, длабина на виме (ДВ): се мери од точката каде што line alba го допира вимето од каудалната страна па се до најниската точка на вимето, ширина на виме (ШВ): се мери на средината на вимето, односно се мери од краниалниот средишен дел, потоа одејќи се до централниот латерален дел од спротивната страна, обем на боските (ОБ): се мери на средината на боските, односно го мериме обемот на централниот дел на боските, должина на боските (ДБ): се мери од основата до врвот на боската. Мерењата на наведените параметри ќе се спроведува по постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК кај грлата кои во класата М се класирани/категоризирани во: Е или IА класа.

Одгледувачката програма предвидува примена на соодветни софтверски апликации кои ќе овозможат: навремена, правилна и точна евиденција како и проверка на собраните податоци од извршените мерења и спроведените анализи кај популацијата на шарпланинската овца која е вклучена во одгледувачката програма.

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

Оценувањето и класирањето на грлата ќе се врши врз основа на сопствените перформанси и перформансите на потомството и сродниците:

- врз основа на оценката на екстериерот на грлата прикажан како еквивалентен економски индекс (во соодветни класи, именувани како Класа „Ех“) и
- грлата ќе се класираат врз основа на количеството на произведено млеко прикажано преку индекс на STD (во соодветни класи, именувани како Класа „М“).

Табела 5. Класа „Ех“, класа екстериер

Класа Ех	ЕКОНОМСКИ ИНДЕКС	
	Овци	Овни
E	> 95	> 95
IA	85-95	91-95
I	75-84	81-90
II	61-74	71-80
III	<60	61-70

Табела 6. Класа „М“, класа млеко

Класа М	STD
E	>2.1
IA	1.51-2.0
I	1.1-1.5
II	0.51-1.0
III	AVG-0.5
IV	< AVG

Мерење и оцена на екстериерот прв пат се спроведува кога грлото е на возраст од 12 до 18 месеци и втор пат кога грлото е старо три години. Мерењето на екстериерот ги опфаќа следните екстериерни мерки: висина на гробен, должина на трупот, ширина на гради, длабина на гради, обем на гади, обем на тестиси, обем на цеваница и телесна маса додека описно се води податокот за рогатоста на грлата. Кај возрасните грла кои се присутни во одгледувалиштата но се надвор од старосните граници не се спроведува мерење на екстериерот, се спроведува само оцена на екстериерот. Со оцената на екстериерот прикажан како еквивалент на економски индекс, Класа „Ех“, грлата се класираат во: E, IA, I, II и III класа/категорија. Дополнителна класификација на грлата се врши врз основа на млечноста во соодветна класа именувана како Класа „М“, при што грлата се класираат во: E, IA, I, II, III и IV класа/категорија. Наведените критериуми за оценување и класирање на шарпланинската овца во насока на селекција на грлата ќе се спроведуваат после постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК, во текот на спроведувањето на одгледувачката програма грлата континуирано ќе се оценуваат и класираат.

6.18. Испитување на продуктивноста

Одгледувачката програма предвидува примена на соодветни софтверски апликации кои ќе овозможат: навремена, правилна и точна евиденција како и проверка на собраните податоци од извршените мерења и спроведените анализи кај популацијата на шарпланинската овца која е вклучена во одгледувачката програма. Добиените резултати од извршените мерења и спроведените анализи ќе бидат достапни и трансферирани до членовите на призната организација на одгледувачи.

6.19. Проценка на генетската вредност

Одгледувачката програма предвидува примена на соодветни софтверски апликации кои ќе овозможат проценка на генетската вредност на грлата кои се вклучени во одгледувачката програма. Процената на генетска вредност кај грлата вклучени во одгледувачката програма се предвидува да се реализира после добивањето на соодветни податоци за контролираните производни особини како и после воспоставувањето на структурата на стадата, контрола на потеклото на грлата, кои се дел од признатата организација на одгледувачи.

Проценка на генетската вредност на шарпланинската овца ќе се спроведува после постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК.

6.20. Избор на овновски мајки

Овновските мајки се избираат од матичната популација со цел да послужат како мајки кои ќе родат нови генерации на квалитетни машки приплодни грла. За овновски мајки се бираат најдобрите и најквалитетните грла кои се типични претставници на расата, односно женски грла кои според одликите на екстериерот, производните особини и потеклото се во самиот врв на популацијата. Избраните грла треба да бидат натпросечни во однос на својствата кои се предмет на селекцијата и истите се бираат врз основа на следните критериуми: потеклото, производните особини и екстериерот. Покрај исполнувањето на претходно наведените критериуми идните овновски мајки во однос на матичната популација на секоја фарма засебно треба да се карактеризираат со добра/висока млечност, односно терминот овновски мајки ќе се однесува на грлата кои во класата „М” ќе бидат класирани во класа/категиорија Е или класа/категиорија IА во дадената фарма доколку на контролираните фарми не се идентификуваат грла кои ќе бидат класирани во класа IА или класа Е како овновски мајки ќе се идентификуваат грлата претставници на класата I.

Соодветно на класификацијата за производството на млеко , грлата кандидати за овновски мајки треба да се типични примероци на шарпланинската популација, односно во екстериерната класа, класата „Ех”, треба да бидат класирани во следните класи/категиории: Е, IА или класа/категиорија I

доколку нема грла претставници на класите/категиите: Е и ІА се избираат грла претставници на класата/категијата І.

Покрај утврдувањето на соодветните класи, класа „М“ и класа „Ех“, во самото класирање на грлата дополнително ќе се вреднува и потеклото на грлото, при што грлата кандидати за овновски мајки задолжително треба да имаат познато потекло од најмалку две генерации.

Со предвидениот пристап се очекува да се формираат нуклеус стада на секоја фарма (нуклеус стадото треба да ги задоволи горе наведените критериуми). Единствено кај грлата во нуклеус стадото ќе се применува планско парење, во нуклеус стадото во целост ќе се применуваат планираните мерки и активности од одгледувачката програма/програмата за приплод. Грлата кои не ги исполнуваат критериумите за да влезат во нуклеус стадото се претставници на комерцијално стадо. Во комерцијалните стада ќе се врши слободно парење и ќе се спроведува контрола на млечноста, доколку некое грло од комерцијалните стада ги задоволува критериумите за влез во нуклеус стадото истото ќе влезе во нуклеус стадото и ќе биде предмет на планираните мерки и активности од одгледувачката програма/програмата за приплод.

Имајќи предвид дека основна цел во одгледувањето на шарпланинската праменка е зачувување на расата и зголемување на бројноста на популацијата при изборот на овновските мајки може да се направи исклучок во однос на класирањата, при што понатамошниот развој на популацијата може да се базира на расположливиот капацитет на грла во одгледувалиштето, критериумите за избор на овновски мајки кај популацијата на шарпланинската овца ќе се применуваат после постигнување на статус на популацијата НЕ Е ВО РИЗИК.

6.21. Избор на овновски татковци

Татковците на идните квалитетни машки приплодни грла мора да бидат тестирани и позитивно оценети во однос на биолошкиот односно перформанс тестот, доколку се применува прогениот тест се земаат предвид и податоците од прогениот тест. Идните овновски татковци треба да ги задоволат критериумите во однос на: потеклото, производните особини, екстериерот. Покрај исполнувањето на претходно наведените критериуми терминот овновски татковци ќе се однесува на грлата кои за класите „М“ и „Ех“ припаѓаат на класа Е класа/категијата на дадената фарма. Доколку на контролираните фарми не се идентификуваат грла од класите „М“ и „Ех“ и истите се претставници на класа/категија Е како идни овновски татковци ќе се идентификуваат грлата претставници на класата/категијата ІА или І.

Имајќи предвид дека основна цел во одгледувањето на шарпланинската праменка е зачувување на расата и зголемување на бројноста на популацијата при изборот на овновските татковци може да се направи исклучок во однос на класирањата, при што понатамошниот развој на популацијата може да се базира на расположливиот капацитет на грла во одгледувалиштето, критериумите за

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

избор на овновски мајки ќе се применуваат после постигнување на статус на популацијата НЕ Е ВО РИЗИК.

7. Упатство за изведување на одгледувачката програма

Спроведувањето на одгледувачката програма треба да обезбеди: зачувување на расата, одгледување во чиста раса и контрола на млечноста.

7.1. Список за припуст

Списокот за припуст се изработува за секоја фарма која е вклучена во спроведувањето на програмата за приплод/одгледувачката програма. За секоја производна година се изработува план за припуст со цел да се намали односно избегне парењето во сродство. Приоритет во насока на припустот на грлата ќе се посвети на популацијата овци која припаѓа на класите „М” и „Ех” и е класирана/категоризирана како: Е, IА и I. Селектираната популација овци која е идентификувана во претходно споменатите класи претставува матично стадо. Одгледувачката програма предвидува формирање на засебни матични стада на секоја фарма со цел од секоја фарма да се изберат најдобрите грла. Отстапување од наведените критериуми се предвидува само при отсуство на податоци за потеклото и продуктивноста на грлата и при подготовка на првиот припустен план при што затекнатата популација на овци се смета за нулта популација. Припустниот план го подготвува третото лице и го доставува до членот на признатата организација на одгледувачи, секој член признатата организација на одгледувачи индивидуално го спроведува и се придржува до подготвениот припустен план. Наведените критериуми за креирање на списокот за припуст ќе се применуваат при постигнување на соодветна големина на популацијата односно при постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК.

7.2. Регистар на јагниња

Регистарот на јагниња се води за секоја календарска година, се пополнува во текот на календарската година. Регистарот се води во електронска и печатена форма, признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по пополнувањето на тестот добива примерок на регистарот на јагниња во печатена и/или електронска форма. Грлата запишани во регистарот на јагниња се бележат со идентификациски број, доколку грлата не се официјално обележани до моментот на добивањето на идентификацискиот број секое грло привремено се обележува со алтернативен начин на бележење. Во регистарот на јагниња се запишуваат сите родени јагниња од двата пола, се евидентира и појавата на мртво родени, угинати и абортуси. Грлата кои се оставаат за приплод мора да бидат идентификувани со идентификациски број. Потребните податоци во соодветните формулари ги внесува фармерот. Периодична контрола во водењето на регистарот спроведува и контролорот на третото лице. Регистарот на јагниња со потребните податоци ги пополнува фармерот и ги предава до третото лице.

7.3. Биолошки тест

Биолошкиот тест на приплодните машки грла се спроведува исклучиво за машките приплодни грла кои за прв пат се користат во приплод и за прв пат даваат свое потомство, грлото треба да ги задоволи минималните услови за да биде вклучено во биолошкиот тест, односно треба да биде татко на најмалку 30 јагниња. Прегледот на јагнињата се врши најкасно до возраст на јагнињата од месец дена. Податоците се внесуваат во соодветен формулар, за секое грло кое вклучено во тестот се води засебен формулар. Податоците ги во подготвените формулари ги внесува фармерот. Тестот се спроведува според ICAR "C" метода, според која мерењата и оцените ги врши одгледувачот во соработка и периодична контрола во спроведување на тестот од страна на контролорот претставник на третото лице. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на тестот добива примерок од биолошкиот тест во печатена и/или електронска форма. Биолошкиот тест ќе ги опфати сите машки приплодни грла со цел истите да се оценат.

7.4. Перформанс тест

Растот, развојот на одбраните млади овни се испитува преку спроведување на перформанс тестот. Тестот ќе се организира на фарма. Перформанс тестот преставува и прво избирање (селекција) кај машките приплодни грла уште во првите две недели од животот и тоа врз основа на податоците на фенотипот или расположливи соодветни производни податоци на родителите. Наредните мерења се вршат на возраст од 30 дена односно на одбивање на јагнињата. Се следат телесните мерки при: раѓањето, на 30 дена и на одбивањето на јагнињата, одгледувачка вредност на грлата во тестот и опфатот на грлата во тестот се согласно насоките во одгледувачката програма. Тестот се спроведува според ICAR "C" метода, според која мерењата и оцените ги врши одгледувачот во соработка и периодична контрола во спроведување на тестот од страна на контролорот претставник на третото лице. Тестот ќе се спроведува по барање на одгледувачот, на одгледувалиштата каде грлата се молзат и при постигнување на соодветна големина на популацијата на шарпланинската овца односно статус на ризик НЕ Е ВО РИЗИК, тестот ги опфаќа грлата чии родители во класите "M" и "Ex" се класирани во класа/категорија: E, IA и I. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на тестот добива примерок од перформанс тестот во печатена и/или електронска форма.

7.5. Контрола на млечност

Контролата на млечноста се спроведува на фармите каде што приплодните грла се молзат при што со контролата на млечноста ќе се опфатат грла кои на денот на контролата се во лактација. Во контролата на млечноста ќе се користат препорачани методи за контрола на млечноста од страна ICAR, одгледувачката програма ги зема предвид следните методи за контрола на

млечноста: АТ , А5, А6 и D методата. Контролата се спроведува после одбивањето на јагнињата. Се спроведува од страна на контролор од третото лице во соработка со фармерот. Податоците за количина на млекото и хемискиот состав на млекото во софтверот за матична евиденција ги внесува третото лице. Врз основа на спроведените контроли се утврдува молзната млечност на грлата за контролната година. Контролата на млечноста, хемискиот состав на млекото, заклучувањето на лактациите се спроведува од страна на контролор на третото лице. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по завршувањето на контролата на млечноста добива примерок од контролата на млечноста во печатена и/или електронска форма.

7.6. Проген тест за млечност

Прогениот тест на приплодните машки грла ќе се изведува исклучиво само кај машките приплодни грла кои постигнале најдобри резултати во перформанс тестот. Со цел побрзо да се унапреди популацијата овци која е опфатена со одгледувачката програма се предвидува да се започне со прогено тестирање на овните врз основа на особините на нивните ќерки штом се створат соодветни услови. За да се вклучи во прогеното тестирање потребно е машкото приплодно грло да е татко на најмалку 20 ќерки. Кај женските грла кои се вклучени во прогениот тест се следат: количината на млеко, количината на масти и протеини во млекото како и содржината на масти и протеини во млекото. Контролата на грлата кои се вклучени во прогениот тест ја спроведува третото лице, периодот на прогеното тестирање на грлата се совпаѓа со периодот на контролата на млечноста. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на прогениот тест добива примерок во печатена и/или електронска форма. Тестот се спроведува според ICAR C методата, тестот ќе се спроведува по барање на фармерите и на одгледувалиштата каде грлата се молзат и при постигнување на соодветна големина на популацијата на шарпланинската овца. Тестот ќе се спроведува по барање на одгледувачот, на одгледувалиштата каде грлата се молзат и при постигнување на соодветна големина на популацијата на шарпланинската овца односно статус на ризик НЕ Е ВО РИЗИК.

7.7. Селекциска смотра, оценување и класирање на приплодните грла

Претставува основна зоотехничка мерка која се базира на примена на различни методи и постапки кои имаат за цел да се направи објективна оценка на приплодните грла од двата пола. Се спроведува еднаш годишно после стрижењето на овците (во период мај-јули), се утврдува бројната состојба на грлата, се врши оценка и мерење на екстериерот, се оценува телесната кондиција. На основа на оценката на екстериерот и производните резултати грлата се класираат во соодветни класи, класа за млечност именувана како Класа „М“ и класа за екстериер,

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

именувана како Класа „Ех“. Селекциската смотра ја организира признатата организација на одгледувачи додека оценувањето го вршат членови на признатата организација на одгледувачи и претставници на третото лице. По завршување на смотрата се изработува записник. Податоците се внесуваат во матичната евиденција од страна на третото лице. Во текот на спроведувањето на селекциската смотра ќе се врши и класирање на грлата. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на селекциската смотра добива примерок во печатена и/или електронска форма. Доколку во контролната година дел од особините кои се потребни за соодветно класирање и оценување на шарпланинските овци и овни не се достапни се пристапува кон фенотипска карактеризација на грлата при што се применуваат правилата на FAO (Food and Agriculture Organization) за фенотипска карактеризација на грлата.

7.8. Екстериерни мерки

Основна цел на мерењето на екстериерот е утврдување на телесните димензии и форматот на телото (се добиваат соодветни податоци за телесната развиеност на грлата, се прати текот на растот и развитокот на грлата од раѓањето до постигнувањето на потполниот раст). Екстериерот на секое приплодно грло се мери два пати во текот на животот, за време на првиот припуст (на возраст од најмалку 18 месеци) и со навршени три години. Мерењата се вршат од страна на овластено лице претставник на третото лице во соработка со одгледувачот, при мерењето се користат соодветни инструменти за да се утврдат телесните димензии на грлата. Самото мерење се спроведува после стрижењето на грлата. Мерењата се спроведуваат во периодот мај-јули. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на мерењата на екстериерот добива примерок во печатена и/или електронска форма. Кај грлата кои се одгледуваат во одгледувалишта а се надвор од старосната граница во која се врши мерење на екстериерот се спроведува оценка на екстериерот според ICAR препораките при што грлата се оценуваат со оцена од 1 до 9. Во категоријата од 1 до 9 секоја оцена добива соодветна економска тежина.

7.9. Матичен лист за овца

Резултатите од мерењата и анализите предвидени со одгледувачката програма во матичниот лист ги собираат фармерите и третото лице, во евиденцијата ги внесува третото лице. Податоците се внесуваат во континуитет. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на мерењата и анализите добива примерок од матичниот лист во печатена и/или електронска форма.

7.10. Матичен лист за овен

Резултатите од мерењата и анализите предвидени со одгледувачката програма во матичниот лист ги собираат фармерите и третото лице, во евиденцијата ги внесува третото лице. Податоците

ОДГЛЕДУВАЧКА ПРОГРАМА ШАРПЛАНИНСКА ПРАМЕНКА

се внесуваат во континуитет. Признатата организација на одгледувачи за секоја календарска година по спроведувањето и завршувањето на мерењата и анализите добива примерок од матичниот лист во печатена и/или електронска форма.

7.11. Годишен извештај

Третото лице подготвува годишен извештај во кој се наведени резултатите од спроведените мерки и активности. Годишниот извештај се доставува до признатата организација на одгледувачи и заинтересираните страни, во печатена и/или електронска форма.

7.12. Годишно советување

Третото лице заедно со членовите на признатата организација на одгледувачи организира годишно советување на кое јавно се презентираат постигнатите резултати и се согледуваат наредните чекори во реализацијата на активностите од одгледувачката програма.

Предвидени активности и временска рамка на реализација на активност од одгледувачката програма

Предвидените активности и временската рамка на реализација на активностите од одгледувачката програма се прикажани во табела 7.

Табела 7. Предвидени активности и временска рамка за реализација на активност од одгледувачката програма.

Реден број	Активност	Временска рамка за реализација на активност од одгледувачката програма	Период на реализација (месец)
1	Водење регистар на јагниња	2026 - 2034	I-IV
2	Водење матична книга на овци/овни – главен и дополнителен ден	2025 - 2034	I-XII
3	Контрола на млечност	2025 - 2034	IV-VI
4	Список на припуст	2024 - 2034	VII-IX
5	Листа на одгледувачи и уматичени грла	2025 - 2034	IX-XI
6	Фенотипска оцена	2025 - 2034	V-VII
7	Тип на виме	2025 - 2034	IV-VI
8	Селекциска смотра	2025 - 2034	V-VII
9	Биолошки тест	2025 - 2034	I-III
10	Перформанс тест	по постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК	I-III
11	Проген тест	по постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК	I-XII
12	Генетска вредност	по постигнување на статус НЕ Е ВО РИЗИК	IX-XII
13	Годишен извештај	2025 - 2034	X-XII
14	Годишно советување	2025 - 2034	XII